

Andersen, A. J. W. (2026). Om å bli og forbli professor: En undersøkelse av professorrollen ved et ungt norsk universitet. I A. J. W. Andersen (Red.), *Mellom tradisjon og fornyelse: En professorrolle i endring* (s. 11–20). Fagbokforlaget. <https://doi.org/10.55669/oa810300>

Introduksjon

Om å bli og forbli professor

En undersøkelse av professorrollen ved et ungt norsk universitet

Anders Johan W. Andersen

Etter årtusenskiftet har vi nær tredoblet antall universiteter i Norge, og med det fått vesentlig flere universitetsansatte. Flere og nye grupper fra ulike sosiale sjikt har fått mulighet til å gjøre en akademisk karriere. I tillegg har nye steder fått et universitet i nærheten, noe som har åpnet for nye livs- og karriereveier og skapt et mer variert arbeidsmarked regionalt. På sitt beste har utviklingen ført til en økt utbredelse og en demokratisering av kunnskapssamfunnet, og bidratt til å øke livskraften og levedyktigheten for flere lokalsamfunn i Norge.

Utviklingen har også ført flere fag inn i universitetene, med påfølgende krav om akademisk toppkompetanse, og gjentagende debatter om fordeler og ulemper ved økt «akademisering» av konkrete profesjonsutdanninger.¹ I dag er det ikke lenger utelukkende tradisjonstunge fag som filosofi og medisin som krever professoral kompetanse. Også nyere fagfelt som intensivsykepleie, vernepleie og kroppssøving skal ha ansatte med akademisk toppkompetanse.

Vi har med andre ord behov for flere professorer på til dels nye fagfelt. Spørsmålet er om denne utviklingen skal gi oss «mer av det samme», eller stimulere til nye måter å ivareta akademisk toppkompetanse på. Sammen med nye statlige styringsregimer aktualiserer dette behovet for en fornyet samtale om hva det innebærer å være professor i vår tid (Tjora, 2020).

Denne boken er en invitasjon til en slik samtale. Ambisjonen er å åpne professorrollen for erfaringsnær og kritisk refleksjon, og invitere leseren med på en konsentrert undersøkelse av hvordan professorrollen forstås, utvikles og utøves ved et ungt norsk universitet. Ved å avgrense studien og ta utgangspunkt i en liten kohort, håper vi å synliggjøre utviklingstrekk på en tydelig måte, og samtidig gi konkrete inspirasjonspunkter for videre diskusjoner. I denne introduksjonen gis en summarisk innføring i utfordringsbildet, samt den konkrete bakgrunnen for bokens prosjekt.

1 Se eksempelvis nettavisen *Khronos* sin samling av artikler knyttet til begrepet mastersyke. Se også innrammingen av begrepet i Store norske leksikon, jf. Smeby og Terum (2026).

Fra embete til opprykk

Universitetet i Bologna ble grunnlagt i 1088, og med det har Italia gleden av å huse Europas eldste fungerende universitet. Sverige fikk sitt første universitet i 1477 (Uppsala), Danmark i 1479 (København) og Finland i 1640 (Helsingfors). Norges første universitet ble etablert i Oslo i 1811, og utviklet seg i en tid som har fått stor betydning for forståelsen av hva et universitet er og skal være. En viktig inspirasjonskilde for akademiske institusjoner i Europa er nemlig Humboldt-universitetet i Berlin. Det ble grunnlagt av Wilhelm von Humboldt i 1810, og eksisterer fremdeles.

Humboldt argumenterte for at forskningen skulle være fri og uavhengig, og avsondret fra press utenfra. På den måten skulle forskning kunne utfordre dominerende forestillinger i samfunnet uten risiko for sanksjoner. Den skulle fungere som et kritisk og kunnskapsbasert korrektiv til myndighetene. Opprinnelig eksisterte det derfor en form for akademisk selvstyre i universitetene, der professorkollegiet var det besluttende organ og professoren den autoritative faglige leder på sitt fagfelt.

I Norge var professorene lenge embetsmenn som ble utnevnt av kongen i statsråd. Det var et begrenset antall stillinger, og professorene ble vanligvis rekruttert fra, og tilhørte, samfunnets øvre sosiale sjikt. Det var ansett som en betydelig og anseelsesrik posisjon. Som på mange andre samfunnsområder skjer det imidlertid noe etter den andre verdenskrig i Norge. Parallelt med at ungdomskullene økte, hadde samfunnet et stort behov for ny kunnskap og personer med høy akademisk kompetanse. Det er derfor ikke overraskende at vi fikk tre nye universiteter i etterkant av andre verdenskrig; Bergen i 1946, Trondheim og Tromsø i 1968.

Det er også stor støtte for en politikk som gir like muligheter for alle. Statens lånekasse for utdanning etableres i 1947, og får til formål å gi økonomisk støtte til unge mennesker som ønsker høyere utdanning. På den måten skal en universitetsutdannelse ikke lenger være begrenset av personenes økonomi og familiebakgrunn. Universitetsstudier går dermed fra å være noe som er forbeholdt de få, til å bli noe for de mange. Sønner og døtre til arbeidsfolk strømmer til universitetene på andre måter enn før.

Den norske sosiologen og forfatteren Lars Ove Seljestad tematiserte dette i sin gjennombruddsroman «Blind» i 2005. Her følger vi hovedpersonen Geir Kinsarvik fra Odda fra industriarbeid til en akademisk karriere, og vi følger

utfordringene en slik klassereise fører med seg når det gjelder identitet og tilhørighet. Det handler om folks forhandlinger om sin egen selvforståelse.

Dette skiftet i politikk får ikke bare konsekvenser for tilgangen til høyere utdanning. Det har også konsekvenser internt på universitetene. Flere studenter krevde flere ansatte, og det skjer en gradvis økning i antall universitetslærere. Utviklingen skaper spenninger i fagmiljøene, og det oppstår forventninger om at professorenes privilegier må deles på flere. Den norske historikeren Fredrik Thue (2014) beskriver utviklingen på følgende måte: «Og mens de vitenskapelige tjenestemennene var blitt oppfattet som tjenestemenn som skulle gå professorene til hånd i forskning og undervisning, ble de nå i stigende grad oppfattet som forskere på et bestemt trinn av sin akademiske karriere» (s. 677).

De vitenskapelig ansatte skulle nå ansees som rimelig likeverdige medlemmer av det akademiske kollektiv, og det ble vanlig med kombinerte forsknings- og undervisningsstillinger. Tid til forskning var ikke lenger et privilegium forbeholdt professorene, men en mulighet som skulle fordeles til alle vitenskapelig ansatte. Thue (2014) skriver at norske universiteter beveget seg fra å være en professorrepublikk til et forskersamfunn.

Denne bevegelsen ble endelig fullført i 1993. Da ble lovverket endret. En professorstilling var ikke lenger et embete som ble tildelt av Kongen i statsråd. Universitetene fikk selv råderett over ansettelsesprosessen, og en stilling som professor ble oppnåelig gjennom kriteriebaserte opprykksordninger. Ordningene forutsatte en aktiv vitenskapelig karriere med tilstrekkelige vitenskapelige publikasjoner på høyt internasjonalt nivå. Den nye stillingsstrukturen ble dermed mer å forstå som en karrierestige, der vitenskapelige kvalifikasjoner la grunnlaget for overgang fra én stillingskategori til en annen.

Samtidig innebar dette at styringsideologien og maktstrukturene ble endret. Det akademiske selvstyret var over, og beslutningsmakten ble flyttet til lederlinjen, forstått som rektorer, universitetsdirektører, dekaner og instituttledere. Thue (2014) beskriver dette på følgende måte:

Endelig kan det hevdes at den «klassiske» professorens død også innebar at en essensiell funksjon i academia gikk tapt: det faglig-strategiske lederskapet forankret i vitenskapelig sakkunnskap og autoritet. Det kollegiale professorstyret var et styre av likemenn, og når alle fast vitenskapelige ansatte skulle behandles som «professorer

i miniatyr», innebar det at denne gamle likeverdigheten mellom vitenskapens høvdinger ble utstrakt til hele lærerstaben. (s. 699)

Vi er nå på sett og vis kommet til dagens situasjon. Det betyr imidlertid ikke at vi har kommet til veis ende. Stillingsstrukturen i academia blir stadig utredet, debattert og endret (jf. Underdal, 2018; Bachke & Hermansen, 2020; Husebekk, 2021). Så sent som i 2024² fikk vi en ny forskrift med nye krav til undervisnings- og forskningsstillinger, rekrutteringsstillinger og innstegsstillinger. Her ble blant annet kravene til utdanningsfaglig kompetanse for professorene skjerpet og tydeliggjort. Det er med andre ord et felt som hele tiden er i bevegelse, og det er et poeng å holde samtalen om professorenes ansvar og rolle levende.

Denne boken inngår i en slik samtale, og søker å skape tykkere beskrivelser av professorenes faglige bidrag og posisjon i academia ved å dykke ned i det konkrete. Boken tar utgangspunkt i et utviklingsprogram ved Fakultet for helse- og idrettsvitenskap ved Universitetet i Agder (UiA) i perioden 2022–2024. Programmet hadde til hensikt å undersøke professorrollens «hva, hvorfor og hvordan», og utgjør et empirisk bakteppe for denne boken.

De få utvalgte

Universitetet i Agder ble etablert som universitet i 2007. Selv om vi har lengre historie innen flere fagområder, er historien kort som samlet akademisk institusjon. UiA er på mange måter enda i sin «ungdomstid» og arbeider for å finne sin plass i det akademiske fellesskapet.

Fakultet for helse- og idrettsvitenskap ved UiA inngår i denne historien, og består i tillegg av fagområder med svak tilknytning til universitetene historisk sett og med korte forskningstradisjoner³. Den første professoren med

2 Jf. Forskrift til universitets- og høyskoleloven (universitets- og høyskoleforskriften) – kapittel 3: *Undervisnings- og forskningsstillinger, rekrutteringsstillinger og innstegsstillinger* – Lovdata.

3 Eksempelvis ernæring, folkehelse, idrett, kroppsøving, sykepleie og vernepleie.

heltidsstilling på dette fakultetet var lege og sosialantropolog Ida Hydle. Hun ble ansatt som professor i 2004. Den neste professoren som fikk fast stilling, var sykepleieviter Olle Söderhamn. Han ble kalt til stillingen i 2006, og kom reisende fra Sverige. Med årene har andelen kollegaer i akademiske toppstillinger på fakultetet økt, slik at det ved inngangen til 2026 er 30 professorer med fast ansettelse og hovedstilling på UiA. De aller fleste har fått sin professorstatus ved UiA, enten ved ansettelse eller som personlig opprykk.

Denne utviklingen har skjedd parallelt med oppbyggingen av en «ny» karrierevei for vitenskapelig ansatte på norske universiteter og høgschooler. Her går veien fra universitetslektor til førstelektor og videre som dosent. Norske myndigheter har tydeliggjort og forsterket denne karriereveien de siste 20 årene, og dosent er i dag en akademisk toppstilling på linje med professor. Stillingen er særlig utbredt i profesjonsfagene innen helse- og sosialfagene, og innen lærerutdanningene og pedagogiske fag.

På Fakultet for helse- og idrettsvitenskap har vi derfor arbeidet systematisk med denne karriereveien, og reflektert over dosentrollen og dens plass i universitets- og høgskolesystemet (jf. Bachke & Hermansen, 2020). Dette har også skapt diskusjoner om professorrollen, og gir fakultetet helt særegne muligheter til å diskutere og forme innhold og ansvar for denne akademiske toppstillingen. Hvilke forventninger stilles det til en professor? Hvordan blir man professor? Hva innebærer det å være professor på et ungt universitet? Hvilke utfordringer ligger i professorrollen på 2020-tallet?

Dette var følgelig spørsmål som ble gitt oppmerksomhet i vårt fagmiljø, og alle fakultetets professorer ble invitert inn i en langsom samtale om egen rolle i kollegiet. Det ble arrangert studieturer til andre universiteter for å utforske kvalifikasjonskrav og ansvarsområder for professorer i Europa. Gjennom erfaringsdeling og inspirasjon fra andre læresteder ble professorene invitert til å bygge en større forståelse for hvilke oppgaver som hører til stillingen, og hvilket ansvar som følger av den.

Som en del av prosessen ble professorer med tilknytning til fakultetet invitert til å bidra med en tekst der professorenes egen rolle og ansvarsfelt ble belyst og drøftet. Tanken var at vi på denne måten kunne få skrevet frem og tydeliggjort ulike perspektiver knyttet til egen rolle og eget virke som professor. Dette inviterte til en mer personlig tekst, og vi valgte derfor essayet som uttrykk.

Sjangeren har opphav hos den franske tenkeren Michel de Montaigne og betyr «å forsøke», eller som den britiske forfatteren Sarah Bakewell (2010)

skriver i boken «How to live or a life of Montaigne»: «To essay something is to test or taste it, or give it a whirl» (s. 8). Det handler om å nærme seg en problemstilling, snu og vende litt på den, og se hvor det fører deg. Et essay er undersøkende, erfaringsnært, argumenterende og subjektivt. Forfatterne i denne boken skriver seg inn i denne tradisjonen.

Essayene i denne antologien gir tilgang til forfatternes tolkninger av egen rolle, og vitner om ulike diskurser om professoratets posisjon på et ungt universitet. Hvert essay står på egne ben og taler for seg selv. Boken som helhet kan derfor kritiseres for stor variasjon, både analytisk og språklig. Samtidig gir denne noe porøse formen et tidsriktig bilde av et mangfold av måter å forvalte sin professorrolle på. Boken inviterer slik sett til bevegelser mellom tolkning og refleksjon (Alvesson & Sköldbberg, 1994), og har slektskap med en undersøkelse inspirert av prinsipper fra kvalitativ forskning.

Bokens oppbygging og struktur

Boken består av 12 essays. Samlet sett berører de ulike aspekter ved spørsmålene som ble trukket opp i avsnittet over: 1) Hvilke forventninger stilles det til en professor? 2) Hvordan blir man professor? 3) Hva innebærer det å være professor på et ungt universitet? og 4) Hvilke utfordringer ligger i professorrollen på 2020-tallet? Boken er derfor strukturert etter disse spørsmålene, og forfatternes tekster er samlet i fire seksjoner, avhengig av hva deres hovedbudskap kan sies å være. Det er imidlertid viktig å understreke at essayene initialt ikke ble skrevet inn i en slik inndeling, og at hvert essay derfor kan overskride og i noen tilfeller også stritte litt imot denne innplasseringen.

Den første seksjonen har vi kalt «Forventninger til professorrollen». Den starter med teksten «A professor in search of an identity» av Gert Biesta. Han har erfaring som professor fra ulike universiteter i Europa, og viser at forventningene til en professor varierer mellom land og institusjoner. På den måten fungerer hans tekst både som en inngang til tematikken og som et bakteppe for å forstå innrammingen av en professorrolle på et ungt norsk universitet. De to neste tekstene er skrevet av to professorer på UiA. Nina Øverby etterspør klarere institusjonelle forventninger til sin rolle som professor i teksten «Jakten

på professorrollen», mens Tore Dag Bøe maner til institusjonell frihet i teksten «Som professor må jeg være overfladisk, svak og ikke i orden». Tekstene står godt til hverandre i den forstand at det ligger en spenning mellom dem: behovet for tydelige rolleforventninger og behovet for frihet til å definere rollen på egne premisser.

Den andre seksjonen retter oppmerksomheten mot den personlige reisen til å bli professor. Den gir tilgang til tre tekster som på ulike måter farger kvalifiseringsprosessen mot et professorat. Seksjonen starter med teksten «Tid til å tenke langt og vidt» av Randi Eikeland. Hun stiller spørsmålet «Når er man moden for å bli professor?», og tar leseren med på sin reise for å finne svar på hvorfor og hvordan man blir professor. I den påfølgende teksten «To become or not to become» inviteres leseren inn i prosessen til Siri Håvås Haugland, og inn i et rom av tvil – både om viktigheten av å bli professor og om hun er god nok til å bli nettopp det. Seksjonen rundes av med teksten «Kunsten å være professor», skrevet av Eivind Engebretsen, Marit Haldar og Gina Fraas Henriksen. De reflekterer over sine erfaringer fra å holde kurs for kommende professorer på UiA, og skriver frem sine anbefalinger for hvordan man kan forvalte en rolle som professor.

Deres essay tjener også som en overgang til den tredje seksjonen. Tekstene her retter søkelyset mot hva det innebærer å utføre et arbeid som professor på et ungt universitet, og de samles under overskriften «Om å være professor». I det første essayet i denne seksjonen løfter Gudrun Rohde frem betydningen av samarbeid som et omdreiningshjul i hennes professorvirke. Hun har gitt teksten tittelen «Samarbeid gir resultater», og underbygger dette med konkrete eksempler. Den neste teksten er skrevet av Elisabet Rudjord Hillesund og har fått tittelen «På plass og der jeg vil være». Hun reflekterer over hvordan hennes omgivelser og historiske omstendigheter har formet hennes valg og inspirert hennes måte å være professor på. Det siste essayet følger opp ved å understreke betydningen av å se fag og rolle i sammenheng. I teksten «Å være STOR professor» viser Bjørn Tore Johansen til sammenhenger mellom hans idrettsfaglige bakgrunn og hans måte å være professor på.

Seksjonen «Universiteter i bevegelse» starter med et forsvar for den frie forskningen. I et essay med tittelen «Kritisk fri forskning» argumenterer Mads Hermansen for at forskning er en av de mest utfordrende oppgavene en kan beskjeftige seg med, og peker på behovet for et særskilt vern av dette arbeidet. Deretter kommer essayet «Lidenskapens boltreplass», skrevet av Anders Johan

W. Andersen. Han bruker sine erfaringer som professor i psykisk helsearbeid som klangbunn når han skriver frem fire ankerfester i sitt arbeid med å utvikle og bygge en akademisk kultur på et ungt norsk universitet. I bokens siste essay, «Universitetenes samfunnsrolle», løftes blikket ytterligere, og oppmerksomheten rettes mer mot institusjonsbyggende virksomhet. Kristin Heggen reflekterer over universitetenes samfunnsrolle, med særlig søkelys på formål og forventninger til et relativt ungt universitet.

Referanser

- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Studentlitteratur.
- Bachke, C. C. & Hermansen, M. (Red.). (2020). *Å satse på dosenter. Et utviklingsarbeid*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bakewell, S. (2010). *How to live or a life of Montaigne. In one question and twenty attempts at an answer*. Other Press.
- Husebekk, A. (2021). *En helhetlig stillingsstruktur i academia. Fleksible karriereløp for akademiske stillinger i fremtidens UH-sektor*. Forslag fra «Stillingsstrukturutvalget», sammensatt av representanter fra Universitets og høyskolerådet, Forskerforbundet, Akademiet for yngre forskere og Komité for kjønnsbalanse og mangfold i forskning.
- Seljestad, L. O. (2005). *Blind*. J.W. Cappelen forlag.
- Smeby, J.-C. & Terum, L. I. (2026). «Akademisering». I *Store norske leksikon*. <https://snl.no/akademisering>
- Thue, F. W. (2014). Universitetslærerne. Fra embets- og tjenestemenn til forskerprofesjon. I R. Slagstad & J. Messel (Red.), *Profesjonshistorier*. Pax forlag.
- Tjora, A. (Red.). (2020). *Universitetskamp*. Scandinavian Academic Press.
- Underdal, A. (2018). *Stillingsstruktur ved universiteter og høyskoler*. Rapport fra ekspertgruppe nedsatt av Kunnskapsdepartementet. Kunnskapsdepartementet.

Seksjon 1

Forventninger til professorrollen

